

Chile v poločase

Jan Haisman

Chile patří nejen k ekonomicky, ale i politicky nejrozvinutějším státům v regionu Latinské Ameriky. Od přechodu k demokracii se všem vládám s většími či menšími úspěchy daří vytvářet stát a společnost, které snesou nejpřísnější mezinárodní srovnání (16. května 2007 byla zahájena přístupová jednání mezi Chile a OECD). Důkazem je osmá pozice Chile v Transformačním indexu Bertelsmannovy nadace, který měří ekonomický a politický postup jednotlivých států při přechodu k demokracii, nebo první pozice v žebříčku *Management index* (stejně nadace), který posuzuje politický management tranzice.

Z těchto důvodů je důležité sledovat politické procesy v Chile, protože mohou ukázat překážky transformace a konsolidace pro ostatní země v regionu. Následující článek se bude zabývat nejen politickými událostmi, které zásadně ovlivnily mandát Michelle Bacheletové, ale na závěr i možnými kandidáty na prezidenta ve volbách v roce 2009 a jejich šancemi na zvolení.

Mezi hlavní politické hráče v Chile patří levicová a od pádu vojenské diktatury v 90. letech 20. století vládní koalice *Concertación*, skládající se z křesťanských demokratů (*Partido Demócrata Cristiano de Chile*, PDC), středolevých demokratů (*Partido por la Democracia*, PPD), socialistů (*Partido Socialista de Chile*, PS) a sociálních demokratů (*Partido Radical Socialdemócrata*, PRSD). Její kandidátkou se stala socialistka Michelle Bacheletová, dcera armádní generála umučeného za Pinochetova režimu, emigrantka, následně ministryně obrany a rozvedená matka tří dětí.

Druhým politickým táborem je pravicová koalice *Alianza por Chile*, jejíž dvě strany – pravicovější UDI (*Unión Demócrata Independiente*) a středovější RN (*Renovación Nacional*) – po vzájemných sporech postavily dva kandidáty (nicméně do souběžných parlamentních voleb šly společně): Joaquína Lavína (UDI) a Sebastián Piñeru (RN).

Michelle Bacheletové sice měla výrazný náskok, ale ten se těsně před první kolem významně ztenčil. I tak se jí podařilo s téměř 46 % postoupit do druhého kola, kam jí překvapivě doprovodil umírněnější Sebastián Piñera (25,41 % hlasů oproti 23,23 %

politického matadora Lavína). Jeho vítězství bylo vnímáno jako definitivní vzestup té části chilské pravice, která se snaží odpoutat od ideologického i personálního napojení na bývalou vojenskou diktaturu.

Ve druhém kole zvítězila Michelle Bacheletová s 53,50 % hlasů a stala se tak první ženou v úřadu chilského prezidenta. Nejsilnější podporu získala v regionech s chudšími a středními vrstvami obyvatelstva, ale hlavně od chilských žen (které tradičně podporují pravici), kterým se vykreslila jako jedna z nich s obyčejnými lidskými problémy.

Vzpoula „tučňáků“

První velkou zkouškou prezidentky Chile byly protesty studentů (hlavně středních škol), známé jako „pochod tučňáků“ (odvozeno od typických chilských školních uniforem), které se uskutečnily po celém Chile od konce dubna do začátku června 2006 (školní rok v Chile začíná v březnu). Vrcholem se stal 30. květen, kdy v celé zemi protestovalo nebo stávkovalo dohromady 790 000 studentů (4,75 % populace).

Po oznámení z 24. dubna 2006, že poplatek za přijímací řízení na vysokou školu bude zvýšen na 28 000 chilských pesos (cca 1 000 Kč), a zvěstech o omezení zlevněného studentského jízdného pouze na dvě jízdy denně, několik veřejných škol svolalo demonstraci na hlavní třídu Alameda v Santiagu de Chile. Nespokojenost mezi studenty se zvyšovala a s ní i počet protestujících – už 1. května bylo po celé zemi zatčeno více než 1 000 studentů. V noci 19. května studenti prestižních středních škol *Instituto Nacional* a *Liceo de Aplicación* obsadili školní kampusy a veřejně vyhlásili své požadavky.

Z krátkodobého hlediska měli studenti za cíl bezplatnou dopravu autobusem do školy (nikoliv školní autobusy, ale cestování v hromadné dopravě zdarma) a zrušení poplatků za přijímací řízení na vysokou školu. Na úrovni celého vzdělávacího systému žádali zrušení Organického ústavního zákona o vzdělání (*Ley Orgánica Constitucional de Enseñanza*, LOCE), zrušení převodu dotované výuky na městské samosprávy, reformu Politiky celodenního vzdělávání (*Jornada Escolar Completa*, JEC) a zkvalitnění výuky.

LOCE byl přijat těsně na samotném konci Pinochetovy diktatury (v březnu 1990) a zaváděný systém vzdělávání, ve kterém se stát stal pouhým regulátorem a pojistkou vzdělávacího systému (plně v souladu s ekonomicky neoliberální rétorikou vojenského

Kabinet ibero-amerických studií

* Filozofická fakulta * Univerzita Hradec Králové *

režimu) a veškerou odpovědnost převzaly soukromé nebo veřejné korporace (vlastněné místními samosprávami), a kritizovali je jak učitelé, tak studenti a rodiče, protože došlo k významnému poklesu jejich vlivu na podobu školství.

JEC byla snahou o částečnou reformu ze strany prezidenta Lagose, která se snažila navýšit reálný počet hodin strávených studentem ve škole bez odpovídajícího navýšení financí a prostor. Konečným důsledkem byl reálný pokles úrovně vzdělávacího systému.

Vláda v čele s ministrem školství Martínem Zilicem (PDC) na celou situaci příliš nereagovala a tak se počet obsazených škol 24. května zvedl na 27 a 29. května, na kdy byla stanovena schůzka ministra školství a zástupců studentů, jich bylo obsazeno nebo ve stávce více jak 400 po celé zemi. Jednání byla ale i tak neúspěšná a 30. května došlo k absolutní paralýze školství, protože studenti měli podporu nejen vysokoškolských studentů, učitelských (ale i jiných) odborů, ale také některých zastupitelů nejen opozice, ale i vládní koalice. Ještě ten den se ministr Zilic znovu sešel se studenty a zatímco i tato jednání byla neúspěšná, policie po celé zemi použila proti skupinám násilnějších studentů slzný plyn a vodní děla a v některých chvílích se jednotlivci z řad policie neubránili nepřiměřeně násilným zásahům, které se dočkaly pozdějšího vyšetřování.

Jednání bez výsledku pokračovala až do 2. června, kdy studenti svolali na 5. června generální stávku. Nepodařilo se jim ochromit celou zemi, ale na jejich stranu se přidaly některé odborové centrály (např. dopravci). Stávka byla na rozdíl od předchozích dní poklidná. V hlavním městě Santiago de Chile probíhala zejména v prostorách *Instituto Nacional* a přilehlé *Universidad de Chile*. Karabiniéři zejména k večeru pozatýkali 240 nejagresivnějších jedinců.

Celou protestní akci nakonec uklidnila prezidentka Bacheletová, která 7. června souhlasila s většinou požadavků studentů a jmenovala 73členou poradní prezidentskou komisi za účasti 9 zástupců středoškolských studentů. 9. června studentské organizace ukončily veškeré stávky a protesty. Dozvukem byl protest 2 000 studentů 23. srpna v Santiagu de Chile kvůli pomalému postupu reformy. Jako důsledek celého běhu událostí došlo k výměně na postech ministrů vnitra a školství a ministryně hospodářství.

Korupční skandály

Další krizí, která postihla vládnutí Michelle Bacheletové, se stalo několika korupčních skandálů, které vyšly na světlo v říjnu 2006. Nejdříve bylo odhaleno, že 90 % projektů *Chiledeportes* (státní organizace na podporu sportu) je problémových, s neexistující dokumentací nebo fiktivními identitami účastníků. Policie zatkla Herolda Correu (personálního šéfa ministra-mluvčího vlády za PPD Ricarda Lagose Webera) a Juana Michela (PCD).

Další vyšetřování s výsledkem 12 zatčených lidí prokázalo, že většina financí organizace v regionu Valparaíso byla použita na financování kampaní členů vládní koalice (hlavně Luary Sotové a Rodriga Gonzáleze, oba PPD). Další kontroly odhalily, že štáb senátora PPD Guida Girardiho použil účty od neexistující společnosti, aby oklamal finanční úřady. Opět bylo zatčeno několik osob, i když na samotného senátora nedošlo. Sám ale uznal, že měl lépe kontrolovat tok financí v jeho štábu.

Opozice v obou případech poukazovala na údajnou korupci již za vlády předchozího prezidenta Ricarda Lagose (otce ministra-mluvčího vlády). Toto její tvrzení bylo navíc podpořeno v prosinci 2006 vyjádřením Edgara Boeningera (bývalého významného člena PDC) a Jorgeho Schaulsohna (bývalého předsedy PPD), že minimálně po dobu jejich aktivního zapojení v politice všechny strany vládní koalice využívaly vládní zdroje. A to prý v souladu s logikou, že pokud se pravicovým stranám dostává podpory od soukromého sektoru, pak levicové strany mohou použít státní finance. Opozice začala mluvit o „ideologii korupce“ vládního tábora. Toto tvrzení později podpořil i bývalý předseda PS Gonzalo Martner.

Nicméně všichni současní předsedové politických stran, i bývalí demokratičtí prezidenti takové tvrzení odmítli a Schaulsohn byl vyloučen ze strany, s čímž souvisel i odchod křídla významného senátora PPD Fernanda Florese, který se stavěl za očistu strany už v době prvních problémů s financemi *Chiledeportes* ve Valparaísu. Obě osobnosti se ještě s dalšími sešly v nově založeném středové politické straně *Chile Primero* (Chile na prvním místě, CP).

Všechny kauzy se dočkaly soudního i parlamentního přešetření. V prvním případě ještě nepadly pravomocné rozsudky a v druhém došlo k tvrdému střetu mezi vládou a opozicí.

Hlavním důsledkem celé krize ale byla ztráta historické většiny vládní koalice v Senátu odchodem několika nespokojených senátorů.

Transantiago a ministerské výměny

Již druhou vlnu ministerských výměn ve svém kabinetu ohlásila Michelle Bacheletová v pondělí 26. března 2007. Jedním z hlavních důvodů byl kolaps dopravního systému hlavního města Transantiago. Vedle čtyř vládních změn přibýly ještě dva vládní posty – ministerstvo energetiky (ekonom Marcelo Tokman /PPD/) a životního prostředí (ředitelka státní agentury zabývající se ochranou ŽP Ana Lya Uriarte /PS/). Všichni noví členové kabinetu složili přísahu o den později.

Důvodem odvolání ministra dopravy Sergia Espeja (PDC) bylo totální selhání projektu Transantiago, který měl zajistit dostatečnou dopravní obslužnost v hlavním městě. Tento vznikl již za vlády předchozího prezidenta Ricarda Lagose se záměrem sjednocení mikrobusevé dopravy a metra. Mikrobuseví dopravci se pospojovali do několika větších podniků a byly jim určeny linky, kterými měli zajišťovat hlavně místní dopravu. Naopak metro mělo fungovat primárně pro přepravu přes celé hlavní město.

Do provozu byl uveden 10. února 2007 a jeho nejvyšší krize nastala v březnu, kdy v Chile začal školní rok. Mikrobusey nezvládaly stíhat poptávku (plánováno bylo až 5600 spojů za den, reálně jich fungovalo méně než 5000) a metro absolutně zkolabovalo. Miliony lidí se nemohly dostat do práce a odhadem se každý den na 1 metr čtvereční metra tlačilo až 7 lidí. Televizní stanice ukazovaly záběry, ve kterých se cestující prali o místa v přeplněných vagónech. Výsledkem byly dvě oběti na lidských životech – srdeční infarkt a udušení z nedostatku kyslíku.

Protesty a barikády na sebe nenechaly dlouho čekat. Za hlavní chyby systému bylo označeno jednak jeho samotné nastavení ministerskými úředníky, ale také neschopnost soukromých mikrobusevých dopravců splnit předpokládanou kvótu spojů na den. Obliba Michelle Bacheletové klesla na 45 % (v době inaugurace v roce 2006 činila 65 %) a i proto za vzniklou situaci přijala odpovědnost: „Není běžné, že prezidentka stojí před národem a říká, že věci nebyly udělány správně. Ale to je přesně to, co chci ohledně Transantiago říct. Obyvatelé Santiaga, zvláště ti nejchudší, si zaslouží naši omluvu. Vždy jsem říkala, že jsem

Kabinet ibero-amerických studií

* Filozofická fakulta * Univerzita Hradec Králové *

prezidentkou všech Čilánů, ale také jsem se cítila nejlíže těm, kteří trpí, kteří mají větší potřeby. Cítím opravdovou bolest za to, co se v několika posledních dnech událo. Změny jsou nutné. Přicházíme s novým přístupem, žádné chyby nebudou tolerovány.“

Nový ministr dopravy, bývalý ministr práce a ekonom René Cortázar (PDC) dostal za úkol přehodnotit systém tak, aby byl plně funkční – hlavně zvýšit počet autobusových linek a zároveň zmírnit nápor cestujících na metro.

Za odvoláním ministryně obrany Vivianne Blanlotová (PPD) stálo několik přestupků proti vládní politice. Např. tehdejšímu americkému ministrovi obrany Donaldu Rumsfeldovi oznámila, že její země přistoupí k Mezinárodnímu trestnímu tribunálu. K tomu jsou nutné změny chilské ústavy, které jsou od roku 2006 projednávány v horní komoře parlamentu. Zde se ale ozvali zástupci pravice, kteří se obávají, že by USA mohly na Chile uvalit určité sankce, resp. omezit jejich obrannou spolupráci, což by při současné závislosti Chile na USA v této oblasti mohlo mít neočekávané důsledky. Širokou kontroverzi vyvolala také, když se jako jediná členka vlády účastnila vojenského pohřbu Augusta Pinocheta a fotky jí a generálovy dcery, jak truchlí nad jeho hrobem, obléty celé Chile. Novým ministrem se tak stal bývalý velvyslanec v Mexiku José Goñi (PPD).

Paulina Velosová (PS) jako personální šéfka prezidentského úřadu (součástí tohoto postu je i vládní křeslo) až do svého odvolání platila za druhou nejmocnější ženu v Chile. Nicméně ani ona se nechránila několika kontroverzím, kdy překročila vládní politiku. Mezi nejznámější patřily rozepře s ministrem zahraničních věcí Alejandrem Foxleyem ohledně hraničních sporů s Peru. (Tyto jsou dlouhodobým jevem ve vztazích obou států, přičemž tentokrát šlo o námořní hranici.) Nově do úřadu personálního šéfa nastoupil bývalý senátor José Antonio Viera-Gallo (PS).

Odvolání Isidra Solíse (PRSD) z postu ministra spravedlnosti bylo překvapením, nicméně velká část odborné veřejnosti okolo Nejvyššího soudu (a s ní následně i prezidentka Bacheletová) nesouhlasila s kurzem, kterým chtěl konsolidovat předchozí justiční reformu, resp. mu v tomto byla vyčítána přílišná laxnost. Na jeho místo nastoupil právník Carlos Maldonado (PRSD).

Polovina mandátu

K posledním změnám v kabinetu došlo na přelomu roků 2007 a 2008. Jako první byl z vládních služeb propuštěn syn bývalého prezidenta Ricardo Lagos Weber (PPD), do té doby ministr-mluvčí vlády, aby mohl připravovat svoji kandidaturu na senátora za 5. volební obvod Valparaíso. Nahradil jej stranický kolega Francisco Vidal Salinas.

K další změnám došlo 8. ledna 2008, kdy byly vyměněny osobnosti v čele ministerstev vnitra, hospodářství, plánování, veřejného vlastnictví, zemědělství a hornictví. Takto se socialistická prezidentka v počtu pod ní sloužících ministrů přiblížila číslu, kterého dosáhl její předchůdce – Bacheletová 34 ministrů za 2 roky, Lagos 43 ministrů za 6 let.

Za dobu její vlády se Michelle Bacheletové podařilo zvýšit růst hospodářství nad 5 %, připravit protikorupční plán a dohodnout se s opozicí na reformě školství a boji proti městské kriminalitě. Částečně zvládla vyřešit hlavní krize ve vládní koalici i protesty studentů. Nicméně všechny tyto problémy vedly k rapidnímu poklesu souhlasu chilského obyvatelstva s její politikou – zatímco na jeho počátku s ní souhlasilo okolo 60 % obyvatelstva a proti bylo přibližně 10 %, v lednu 2008 to bylo jen 43 % pro a vysokých 39 % proti. Ilustrativním vrcholem její nepopularity, byla situace, kdy ji žena postižená zemětřesením v jižním regionu Aisén v přímém televizním přenosu vyzvala, ať opustí jejich vesnici. K propadu její oblíbenosti přispělo i na Chile kontroverzní povolení vydávání nouzových kontraceptiv i dívkám starším 14 let bez souhlasu rodičů.

Potenciální kandidáti

Vzhledem k tomu, že prezident může vykonávat pouze jeden mandát v řadě, už dnes se začínají objevovat první uchazeči o kandidaturu za jednotlivé strany. První kolo voleb (současně s volbami do Poslanecké sněmovny a části Senátu) proběhne 11. prosince 2009, přičemž prezident složí přísahu 11. března 2010.

Ve vládní koalici *Concertación* platí systém jednoho společného kandidáta, k jehož výběru se konají primární volby. Svoji kandidaturu již oznámil José Antonio Gómez, předseda nejmenší vládní strany PRSD, senátor za Antofagastu. Nicméně jeho kandidatura je pouze formální účastí strany v primárkách bez větší šance na úspěch. Dalším, kdo již oznámil svoji

Kabinet ibero-amerických studií

* Filozofická fakulta * Univerzita Hradec Králové *

kandidaturu, je Marco Trivelli, méně známý člen PDC, který tak překvapil vlastní stranu i celou vládní koalici.

Mezi nejzávažnější kandidáty *Concertación* patří předsedkyně PDC Soledad Alvearová, která byla nejsilnější soupeřkou Bacheletové v primárkách před posledními volbami. Svoji kandidaturu sice zatím neoznámila, ale vzhledem k tomu, že její křídlo plně ovládá PDC, dá se to v brzké době očekávat. Na její možný úspěch budou mít vliv dva faktory: zaprvé úspěch Michelle Bacheletové a jeho vnímání veřejností. V případě, že by obojí bylo silně negativní, měla by Alvearová jako žena co dělat, aby se od dnešní prezidentky distancovala.

Dalším potenciálním kandidátem je poslední prezident Ricardo Lagos (PPD/PS), který z úřadu odcházel s vysokou popularitou, jež ale narušilo jeho spojení s neúspěchem Transantiago a některými korupčními aférami. Ke kandidatuře se zatím nepřihlásil, ale dle vlastních slov si nechává otevřené všechny možnosti.

Třetím v řadě, který má šance na úspěch s kandidaturou, je José Manuel Insulza (PS), vlivný socialista, který je v současnosti sice generálním tajemníkem Organizace amerických států, ale pro jeho kandidaturu se už vyjádřil předseda strany Camilo Escalona.

Kandidáty, o kterých se mluví a kteří ale mají nižší šance, je další bývalý prezident Eduardo Frei (PDC) a několik jmen za druhou nejsilnější PPD, která je ale citelně oslabena korupční aférou a odchodem několika osobností. Důležitým momentem bude, komu (a zda-li) vyjádří podporu samotná Michelle Bacheletová.

Opoziční koalice *Alianza por Chile* zatím deklarovala, že do prvního kola vyše každá strana svého kandidáta a podpora pro druhé kolo připadne tomu z nich, který do něj postoupí. Nicméně dvojnásobný prezidentský kandidát za UDI, Joaquín Lavín (v roce 1990–2000 a 2005–2006), i předseda této strany Hernán Larraín již kandidaturu odmítli. Možnou kandidátkou tak zůstala méně známá Evelyn Mattheiová, která opustila RN kvůli konfliktu se Sebastiánem Piñerou. Ale vzhledem k tomu, že dvě hlavní postavy UDI se odmítly účastnit voleb, je vysoce pravděpodobné, že se obě strany nakonec dohodnou na druhém z posledních voleb, již zmiňovaném Sebastiánovi Piñerovi (RN), který má zatím nejvyšší podporu obyvatelstva a šanci stát se prvním pravicovým prezidentem od pádu Pinochetova režimu.

Kabinet ibero-amerických studií

* Filozofická fakulta * Univerzita Hradec Králové *

K ostatním kandidátům bez větších šancí na úspěch bude patřit Tomáš Hirsch (člen Humanistické strany, kandidát za levicovou koalici *Juntos Podemos Más*) a Fernando Flores, už zmiňovaný bývalý člen PPD a nyní předseda nové strany *Chile Primero*.

V současné chvíli se tedy dá předpokládat, že boj o prezidentský úřad v roce 2009 se odehraje mezi Sebastiánem Piñerou a kandidátem levice (nejpravděpodobněji Soledad Alvearovou), přičemž průzkumy zatím ukazují na vyrovnané šance (oba hlavní bloky mají cca 45 %, 10 % voličů je nerozhodnutých). Vedle toho, kolik hlasů v prvním kole dokáží získat „vedlejší“ kandidáti (Hirsch a Flores), je vzhledem k problémům levicové koalice a dlouhodobému posilování pravice, která se Piñerovým vítězstvím nad Lavínem v prvním kole posledních voleb odstříhla od Pinochetovského dědictví, vysoce pravděpodobné, že dojde k osově výměně exekutivy. Takový výměna ale bude podmíněna úspěchem pravice v souběžně probíhajících legislativních volbách, protože (a zvláště dojde-li na druhé kolo) nedá se očekávat, že by chilští voliči vybrali odlišnou výkonnou a zákonodárnou moc.